

Oponentský posudek disertační práce

PhDr. František Koreš, Proměna nižší šlechty Království českého v pobělohorské době,
Historický ústav Filozofické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, České
Budějovice 2020, 294 s.

Předkládaná disertační práce představuje završení jedné nikterak krátké etapy, již věnoval Frant. Koreš intenzivnímu studiu postavení nižší šlechty v Českém království. A že se jednalo o studium skutečně důkladné, potvrzují (kromě jiných) i jeho předcházející kvalifikační práce a publikační výstupy, zaměřené primárně na jednotlivé rody či osobnosti, ať již to byli Robmháповé ze Suché či Bukovaňští Pintové z Bukovan. Díky tomu si autor vytvořil solidní základ k dalšímu rozvíjení a prohlubování studia k dějinám nižší šlechty, badatelskému tématu, stojícímu až na výjimky stranou zájmu historické obce.

V ambiciózně, ale s ohledem na širší tématu, okruh otázek vážících se k postavení nižší šlechty a především k jeho proměně po Bílé hoře, nikterak nerealisticky pojaté práci, se autor zaměřil na tři hlavní okruhy otázek pojednávané v samostatných logicky navazujících oddílech. Na prvním místě je tak zařazena kapitola věnovaná problematice sociálního utváření nižší šlechty od středověku do 17. století, čím se vyznačovalo postavení této skupiny a jaká byla jeho specifika. V následující části se autor zaměřil na otázky spojené s politickým působením nižší šlechty na třech hlavních úrovních – u panovnického (císařského) dvora, na zemské úrovni a na úrovni krajské správy. Jako třetí je pak zařazena kapitola věnovaná otázkám náboženského charakteru v souvislosti s nižší šlechtou a jejím postojům ke konfesijní problematice ve sledované době.

Uvedeným kapitolám pak předchází obsáhlý, bezmála třicetistránkový úvod. V něm Frant. Koreš nastiňuje hlavní tematické okruhy práce, především však představuje hlavní metodologická východiska, přehledně, s věcným kritickým přístupem seznamuje s dosavadními badatelskými výstupy, kdy zvláště během uplynulých posledních třiceti let došlo k výraznému kvalitativnímu posunu výzkumu, pokud jde o širokou škálu tematických okruhů vztahujících se k raně novověké nižší šlechtě. Nezanedbatelnou roli spatřuje v této souvislosti v nahlížení na předmětnou problematiku prismatem historické antropologie. Zatímco výraznějšího posunu bylo dosaženo v poznání předbělohorské nižší šlechty, badatelský zájem o období pobělohorské stále zaostává, jak dokládá autor na konkrétních příkladech. V této souvislosti tak zcela přirozeně vyvstává otázka, co stojí za tímto malým zájmem ze strany badatelů. Není

to jen menší atraktivita tématu, ale především otázka pramenné základny – dochování archivního materiálu (na jedné straně torzovitě, pro období pobělohorské narůstající množství písemné materie, ale proměňující se z hlediska typologického), umocněné nadto jeho roztržitostí v řadě archivních fondů. To se ostatně týká i řady dalších tematických okruhů, které tak stojí nezaslouženě na okraji hlubšího zájmu, stranou hlavních badatelských trendů. Badatel je v těchto případech „odsouzen“ k trpělivému pátrání, jehož podmínkou, má-li být úspěšné, jsou kvalitní znalosti – nejen dobových reálií, dějin správy, ale i přehled týkající se struktury archivní sítě a archivních fondů zvláště (což nebývá vždy běžné). Vycházíme-li z těchto podmínek, dr. Koreš je splňuje v míře více než dostatečné a mohl tak přijmout tuto badatelskou výzvu, jak poznamenává v úvodu.

Vzhledem k širší badatelského záběru, stanoveným cílům a v neposlední řadě i s ohledem na charakter pramenné základny zvolil autor metodu cílených sond, založených na jeho dosavadních poznacích, zvláště pokud jde o rozsah pramenů vázících se k pojednávaným zástupcům jednotlivých rodů a jejich výpovědní hodnotu. Výsledná práce je dokladem, že toto rozhodnutí bylo nanejvýš relevantní.

Analýza sociálního postavení nižší šlechty v rámci společenské hierarchie, jejího majetkového zázemí, vnitřní struktury, podmínek utváření urozené společnosti v pobělohorské době představují základ, od něhož se odvíjelo studium všech ostatních sledovaných aspektů. Autor přibližuje samotné počátky zrodu této společenské skupiny, přes její etablování v rámci politického systému, stranou pozornosti neponechává ani otázku vnitřní hierarchizace, odvíjející se od tehdejšího hodnotového žebříčku (= urozenost, majetek, moc). Za hlavní východisko pro poznání pobělohorské společnosti jako celku a nižší šlechty zvláště bere Obnovené zřízení zemské. Pro hlubší poznání postojů zástupců předbělohorské nižší šlechty, jejich reakcí na změny po roce 1620, zdůrazňování starobylosti rodu, vědomí urozenosti na straně jedné, na druhé pak sebevědomí nové šlechty využil František Koreš nejen prameny osobní povahy (paměti, kroniky), neméně významnou roli v rámci výzkumu zaujaly i erbovníky či erbovní galerie, jako výraz sebe prezentace pojednávané sociální skupiny. V dané souvislosti lze jen konstatovat, že jen samotné heraldické památky (kromě uvedených i erbovní listiny) by vydaly na samostatnou práci. Ostatně nobilitačnímu procesu věnuje autor pozornost v další části textu, v rámci podkapitoly týkající se sociálního vzestupu rytířů nobilitovaných před rokem 1656 (zde by bylo vhodné uvést, alespoň ve formě drobné poznámky, z čeho vychází volba daného mezníku). Jako vstupní podmínku a předpoklad výzkumu si zde autor stanovil důkladné vyhodnocení kritérií pro definování dané skupiny povýšených rodin. Pokud

jde o zdroje bádání, v tomto případě vycházel ze zemskodeskových zápisů, dochovaných berních rejstříků a záznamů v berní ruce. Rozličný charakter sociálního vzestupu dokumentuje na konkrétních příkladech, včetně zmapování osudů jednotlivých rodin v následujících generacích.

Druhá část disertační práce (nepočítáme-li část úvodní) je věnována dosud opomíjené, či přesněji řečeno neprobádané kapitole, týkající se politického angažmá příslušníků nižší šlechty po roce 1620. Jednotlivé podkapitoly jsou vymezeny tak, aby odpovídaly osvědčenému metodickému konceptu rozpracovanému již Jaroslavem Pánkem pro období předbělohorské, to znamená kariéra u císařského dvora, na zemské úrovni a v rámci jednotlivých krajů, jak již bylo ostatně zmíněno výše. Při sledování míry zastoupení nižší šlechty z Českého království v dvorských službách, či přesněji v rámci politického systému císařského dvora, vycházel autor z osobní databáze písemností dvořanů rakouských Habsburků v raném novověku (v 16. a 17. století), online přístupné na stránkách historického semináře mnichovské univerzity. Pokud jde o angažovanost zástupců nižší šlechty na zemské úrovni, jež byla mnohem vyšší ve srovnání s jejím působením u císařského dvora, opíral se autor o ustanovení Obnoveného zřízení zemského, návazná Deklaratoria a Novely, konkrétní údaje pak čerpal z prací místopisných, soupisových, z kompendií a k tématu se vztahujících studií. S trochou nadsázky lze v daném případě hovořit o štěstí, jež měl autor díky v nedávné době vydaným materiálovým studiím Petra Mareše, Kláry Woitschové a Heleny Sedláčkové (v práci uváděná disertační práce týkající se krajských hejtmanů je v současné době v tisku). Třetí a současně poslední úroveň, již byla věnována pozornost v souvislosti s politickou angažovaností nižší šlechty, byla služba na regionální úrovni, v rámci krajů, jež byla současně službou nejrozšířenější, skýtající nejširší možnosti uplatnění. Stejně jako u služby na zemské úrovni, i zde se autor opíral primárně o stávající literaturu a vydané prameny, především berní rulu.

Závěrečná kapitola je zaměřena na otázky konfesijní, postoje nižší šlechty k otázce náboženství a k vlastnímu náboženskému směřování v pobělohorském období. Zde se autorovi nabízela široká škála pramenů i literatury. Pokud jde o prameny, zaujímají přední místo písemnosti hromadné – evidenční povahy (soupisy), vysokou výpovědní hodnotou se vyznačují testamenty, nezanedbatelnou roli hrají v daném kontextu prameny osobní povahy (ego dokumenty). Neméně bohatá je i stávající literatura včetně edic pramenů. Stejně jako u předcházejících kapitol představuje i tato kapitola neobyčejně kvalitní a inspirativní základ pro další bádání.

Závěr: posuzovateli (a lze doufat, že vbrzku i širší čtenářské obci) se dostala do rukou práce, zpracovaná nejen s neobyčejnou erudicí, ale i se zaujetím pro reflektované téma. Autor prokázal nadstandardní schopnost orientace v archivních pramenech (zde jen drobná polemika – Stará manipulace je archivní fond, nikoli sbírka), hluboké znalosti dějin správy, zvláště potěšitelná je pak nejen teoretická znalost pomocných věd historických (v dané souvislosti především diplomatiky, paleografie a heraldiky), ale i jejich kvalifikované praktické využití. S potěšením lze konstatovat, že úvodem zmiňované výzvě autor beze zbytku dostál. Zároveň lze doufat, že práce bude dostatečnou nejen inspirací, ale i motivací pro další badatele v pokračování a rozvíjení jednotlivých reflektovaných či jen naznačených témat (a těch rozhodně není nikterak málo).

Zcela nakonec připojuji jednu osobní poznámku. Předkládaná disertační práce dr. Františka Koreše je třetí prací, kdy jsem byla oslovena jako oponentka. Všechny tyto práce mají jedno společné – pečlivost, preciznost, schopnost analýzy a kritické interpretace pramenů, jasné argumentace, vyváženost a vysoká jazyková úroveň. Co je pak zvláště potěšitelné, tak je autorova vyzrálost, zvyšující se od jedné práce k druhé a další.

Předkládanou disertační práci tak s potěšením a radostí doporučuji k obhajobě.

Doc. PhDr. Ivana Ebelová, CSc.

Katedra pomocných věd historických a archivního studia FF UK

V Praze dne 25. listopadu 2020